

Co-creatie in onderzoek naar christelijke geloofspraktijken

Spanningsvelden en mogelijkheden

Een respons van de auteur van *Collaborative Practical Theology* op de bijdragen van Hans Schilderman, Sjaak Körver, Jack Barentsen, Monique van Dijk-Groeneboer en Jimme Keizer die reageerden op het boek van Henk de Roest in dit themacluster van *Handelingen*.

Tijdens het schrijven van mijn boek *Collaborative Practical Theology* ontdekte ik dat het steeds meer de kant op ging van een pleidooi voor meer samenwerking in onderzoek tussen enerzijds praktisch-theologen en anderzijds predikanten, geestelijk verzorgers, kerkelijke werkers, pastorale werkers, pioniers, ouderlingen, diakenen en/of gemeenteleden of parochianen. Schrijvendeweg vond ik hiervoor steeds meer redenen.

Co-creatie in onderzoek vergroot in belangrijke mate de bruikbaarheid van empirisch-theologische inzichten, het voorkomt dat praktisch-theologen aan praktijkmensen voorschrijven hoe ze hun handelen kunnen verbeteren, het doet recht aan de eigen professionele inzichten en aan de rijkdom aan ervaringen die praktijkbeoefenaars zelf reeds hebben opgebouwd, kennis vraagt per definitie om meerdere perspectieven, en belangrijk, samen praktisch-theologisch onderzoek doen is gemeenschapsvormend.

Ik kon steeds meer redenen vinden waarom

praktisch-theologisch onderzoek vraagt om co-creatie en er zijn intussen ook meerdere relationele onderzoeksbenaderingen, zoals bijvoorbeeld *change laboratory* en *theological action research*, die hiervoor veelbelovend zijn. Andere strategieën en methoden van onderzoek blijven van belang, zoals het *survey* of de kwalitatieve inhoudsanalyse, maar dan in een *mixed methods approach*, waarbij bijvoorbeeld de vragen van een *survey* (de *items*) mijns inziens niet zonder praktijkmensen geformuleerd kunnen worden.

Keizer stelt dat praktijkgerichte wetenschappen veel verwachten van 'co-creatie tussen onderzoekers die de theorieën en concepten kennen, ontwikkelen en bediscussiëren, en 'practitioners' die in de complexe praktijk zoeken naar oplossingen en niet zitten te wachten op 'algemeen geldende' oplossingen'. Te vaak heb ik inderdaad gezien, met name bij kwantitatief empirisch-theologisch onderzoek, dat de uitkomsten worden opgeschreven in een, vaak internationaal wetenschappelijk artikel met hoge *ranking*, tabellen erbij, statistische verbanden weergegeven, en gelezen door ... ja, door wie? Wie leren van onderzoek?

< *Paneel in Jacobuskerk, Zeerijp*

Körver stelt: ‘Wat bijvoorbeeld in kwantitatief onderzoek statistisch significant is, hoeft in de alledaagse werkelijkheid helemaal niet betekenisvol te zijn.’ Ruim tien jaar geleden nog werd geschreven over de kloof tussen veel onderwijskundig onderzoek en de praktijk. Er werd meer voor een wetenschappelijk publiek geschreven dan voor het onderwijs zelf, met als doel het veranderen, verbeteren of vernieuwen van de praktijk van het lesgeven. Leraren stellen intussen dat onderwijskundig onderzoek nog steeds niet altijd praktisch is (‘ze weten niet wat er in de klas gebeurt’) en zij maken weinig gebruik van de inzichten die voortkomen uit empirisch onderzoek. Voor veel *practitioners* in christelijke geloofspraktijken gold tot tien jaar geleden hetzelfde.

Na overtuigd te zijn van samenwerking, kwamen schrijvendeweg bij mij echter ook bedenkingen, vragen, nuanceringen. In de vijf thema-artikelen in dit nummer wordt het belang van co-creatie en samenwerking onderstreept, maar worden ook kanttekeningen gemaakt en voorwaarden geschetst, vanuit verschillende perspectieven. De auteurs hebben er veel werk van gemaakt en ik ben hen daar zeer dankbaar voor.

Zelf heb ik geprobeerd *enigszins* aan de complicaties van samenwerking en de onderscheiden rollen van onderzoeker en *practitioner* tegemoet te komen in hoofdstuk 1 maar vooral in hoofdstuk 8 van mijn boek, dat onder andere de herkomst – én het tegoed – van het spreken over de ivoren toren bespreekt. Ik laat zien dat bijvoorbeeld co-creëren van vragen belangrijk is, maar dat de formulering van de uiteindelijke onderzoeksvragen en de analyse, deel uitmaakt van de specifieke scholing en kennisbagage van de praktisch-theoloog, aangezien deze ook inter-

pretaties kan geven door middel van theorieën en een verbinding kan leggen met voorgaand onderzoek. Een onderzoeker moet bovendien toetsbare kennis leveren, ik deel dat volledig met de auteurs. Het maakt ook het bereiken van een consensus moeilijk, vooral als er een verschil van inzicht is tussen onderzoeker en praktijkmensen. En het is zeker niet nodig in alle fasen van het onderzoek.

In dit reflectieartikel onderscheid ik drie thema’s, te weten *samenwerking*, *wetenschappelijke eisen*, en *opleiding*.

Vooropmerking

Voordat ik dit doe, maak ik eerst een vooropmerking. Ik zou namelijk, in gesprek met Schilderman, het verschil tussen praktische theologie en (praktische) religiewetenschap wel willen onderstrepen. In de afgelopen jaren heb ik mijn eigen onderzoek steeds meer gezien als dienstbaar aan de kerk of, zoals ik het in navolging van de Schotse hoogleraar praktische theologie John Swinton zou zeggen, aan ‘*faithful practices*’.

In mijn optiek – en in mijn boek – richt de praktische theologie zich vooral op *christelijke* geloofspraktijken, lokaal, landelijk en wereldwijd, individueel én collectief, dat wil zeggen, praktijken waarin men zich, in allerlei verschillende vormen en contexten, oriënteert op Jezus Christus en de ‘christelijke traditie’. De waarneming van Hans Schilderman dat ik in mijn boek de (praktische) religiewetenschap buiten beschouwing laat als het gaat om participatief onderzoek, klopt dus wel.

Ik beschouw de praktische theologie primair als een *theologische* discipline ten dienste van de *missio Dei* – of zoals destijds Gerben Heitink het

formuleerde, de communicatie van het evangelie – en ik focus bij de vraag met wie in onderzoek kan worden samengewerkt dan ook met name op protestantse en katholieke praktijkmensen, professioneel, ambtelijk bevestigd én ‘leek’, met het oog op het verbeteren van hun (beroeps)-praktijk.

Hans Schilderman maakt het onderscheid tussen religiewetenschap en theologie kleiner, als gevolg van de hermeneutische *Wende*, terwijl ik het juist wil handhaven en misschien ook wel vergroten. Hij ziet het doel van beide, zowel theologie als religiewetenschap, als bijdragen aan de ‘verstaanbaarheid van God en religie’. Schilderman schrijft dat de toegang tot God uitsluitend indirect kan zijn, ‘gebonden’ aan de ‘betekenisverlening, de betekenisvormen en de betekeniscontexten die de interpretatie van God op menselijke afstand mogelijk maken’. Ik deel echter meer en meer de overtuiging van Karl Barth en andere theologen, dat de mogelijkheid van openbaring de werkelijkheid van openbaring, van Gods verborgen presentie, veronderstelt. Een theoloog is daarbij in zijn of haar perceptie van de te onderzoeken werkelijkheid *gevormd* door de Schrift, waarin de wereld wordt gezien als Gods wereld. Nee, ‘niet iedere theoloog kent een uitbundig geloofsleven’, maar zonder een, hoe klein of in de tijd fluctuerend ook, geloof in een ‘werkelijke’ God en enige kennis van deze ‘werkelijke’ God verliest de theologie haar grond.

Ooit werd hoogleraar systematische theologie Luco van de Brom gevraagd, bij een lunch met mede-hoogleraren aan de Rijksuniversiteit Groningen, wat hij bestudeerde. Zijn antwoord luidde *unverfroren*: God. Anders gezegd, de

theologie bestudeert de werkelijkheid (‘alles’!) *sub ratione dei*. De theologie rekt met Gods spreken en handelen, het zich tot deze wereld wenden, wanneer zij spreekt over genade, hoop, bevrijding, liefde, gerechtigheid, verzoening, barmhartigheid, maar ook wanneer zij reflecteert op Gods nieuwe wereld. Er is geen christologie, ecclesiologie, soteriologie, pneumatologie of eschatologie denkbaar zonder over God te spreken. Het gaat telkens om deze drie ‘werkelijkheden’: God, mens en wereld. Er is daarom ook altijd een verstaans- en toegangsdrempel – in de religiewetenschap geldt deze niet.

Hiermee is theologie echter niet *on-toegankelijk* of niet publiekelijk te communiceren. De boeken van Erik Borgman, die in de lijn van Thomas van Aquino ervan uitgaat dat alles wat is haar bron én doel vindt in God, zijn, ofschoon moeilijk, niet onverstaanbaar of bediscussieerbaar. Dat geldt ook voor zijn onderzoek, dat er op uit is om sporen van God in onze werkelijkheid te traceren. Ook de praktisch-theoloog rekt met Gods werkzaamheid en, om zo te zeggen, *traceerbare* invloed, in de geloofspraktijken die zij onderzoekt en zij neemt, *kritisch-realistisch*, serieus wat mensen over die werkzaamheid beweren om die praktijken en ervaringen te begrijpen en verbeteren. Met Barentsen deel ik dat een gemeenschappelijke focus op christelijke geloofspraktijken de integratie van diverse theologische subdisciplines sterk stimuleert en ook, dat deze praktijken, met name ook de rituele praktijken, ‘vindplaats van God’ kunnen zijn, uiteraard zonder God daarin te kunnen ‘opsluiten’. Ik ben dan ook beducht voor de ontwikkeling van praktische theologie tot praktische religiewetenschap.

Samenwerking

Zeer leerzaam zijn de inzichten over co-creatie en samenwerking in onderzoek, die Hans Schilderman en ook Monique van Dijk-Groeneboer en Sjaak Körver aanreiken. Inderdaad, samenwerking kent spanningsvelden. Het kan weerstanden oproepen, mede omdat samen onderzoek doen bedreigend kan zijn ('in de spiegel kijken', Körver), inzichten kunnen (en zullen!) verschillen, en men elkaars taal niet altijd verstaat (Van Dijk-Groeneboer), maar ook omdat er veel moet worden vastgelegd, onder andere over eventuele vergoedingen, dataverzameling en -toegang en over de diverse rollen, en daar moet dan weer over onderhandeld worden.

Er is inderdaad 'secure rolafgrenzing' (Schilderman) en 'boedelscheiding' nodig. Ze staan er verschillend in: het doel van praktijkmensen, kort gezegd: handelen/taken uitoefenen/verantwoordelijkheid dragen voor de praktijk, verschilt van het doel van onderzoekers, kort gezegd: begrijpen/inzicht/weten/toetsbare kennis. Toch denk ik dat de doelstellingen van de praktisch-theoloog en predikant/geestelijk verzorger/gelovige in open onderhandelingen goed bij elkaar kunnen komen en dat complementariteit en vooral, de eerlijke onderkenning van elkaars verschillende deskundigheden, onderzoeks- en praktijkervaring en expertise, hierbij goed realiseerbaar is. (Beter) handelen gaat, beseft de tweede groep, niet zonder kennis en omgekeerd, hoopt de eerste groep, op onderzoek gebaseerde kennis zet aan tot (beter) handelen.

Ik zie hierbij niet in waarom niet ook een projectmatige of zelfs duurzame (onderzoeks) gemeenschapsvorming van 'stakeholders' een expliciet doel van onderzoek kan zijn. We zien het

in het *Case Studies Project* van Körver en Walton, en wij beogen dat momenteel in Groningen ook met een project #PP050 (Protestant Practices Groningen) tot stand te brengen met kerken en christelijke instellingen. De recent gepresenteerde getrapte participatieladder van Gaby Jacobs, zoals Körver deze beschrijft, zal ook ons hierbij ongetwijfeld helpen.

Wetenschappelijke eisen

Het staat buiten kijf, dat ook onderzoek waarin wordt samengewerkt, aan wetenschappelijke eisen moet voldoen. Schilderman noemt objectieve waarneming, kritische analyse, valide argumentatie van claims, en betrouwbare testen of experimenten. Hij vult aan: methodisch toetsbaar en collegiaal bekritisbaar, ook als het gaat om verstaanbaarheid van God en religie. Hij wijst ook op de onomkeerbare tendens naar de ontwikkeling van meer en meer specialistische kennis ('microscopische kennisdomeinen').

Van Dijk-Groeneboer noemt betrouwbaarheid, validiteit, je 'beperken tot wat data zeggen' en, heel mooi, 'pure ontvankelijkheid'. Körver wijst op herhaalbaarheid en de onafhankelijkheid van de onderzoeker. Dit laatste dreigt vooral ondermijnd te worden wanneer onderzoek als bedrijf wordt beschouwd, onderzoekers hun onderzoek volledig dienen te financieren en onderzoek wordt geïnstrumentaliseerd in het belang van een bedrijf, instelling of organisatie. Marktwerking en -denken maakt onafhankelijk onderzoek bijna onmogelijk. Het probleem is ook dat praktijkmensen belang kunnen hebben bij direct toepasbare uitkomsten, moeite kunnen hebben met kritische analyses ('ongewenste uitkomsten', Van Dijk-Groeneboer) en detail-

kennis. Vooral als zij onderzoek financieren, willen zij mogelijk invloed uitoefenen op vraag- en doelstelling, dataverzameling én opnieuw, de resultaten.

Wat komt er dan terecht van de distantie van de onderzoeker? Deze vereiste dient naar mijn overtuiging van meet af aan *expliciet* geborgd te worden. Het vraagt, zoals Van Dijk-Groeneboer aangeeft, om transparante reflectie van de onderzoeker op de eigen vooronderstellingen, expertise en positie, maar ook om (individuele én gezamenlijke!) reflectie op de samenwerking zelf, van tevoren, tijdens én na het onderzoek.

Behulpzaam is Körvers creatieve metafoor van het schiereiland. Het situeert de onderzoeker ‘voor de helft verbonden aan het vasteland van de alledaagse praktijk (inclusief alle impliciete en expliciete belangen)’ en voor de andere helft in een daarvan vrije ruimte, en juist deze ruimte vraagt om afbakening.

Wat specialistische kennis betreft, maak ik een kanttekening bij het beeld dat Schilderman schetst. Toen Ben Feringa de Nobelprijs won voor de scheikunde wees hij erop, dat hij in Groningen een team om zich heen had staan: allemaal specialisten. Ik kan mij goed indenken dat een ‘elkaar aanvullend’ (Barentsen) en interdisciplinair team van specialistische praktisch-theologen, ook internationaal, gezamenlijk met zowel professionals in de praktijk als mede ‘gewone gelovigen’ én ook met studenten en met andere wetenschappers werkt aan participatieve onderzoeksprojecten. Deze onderzoeken zullen niet alleen ‘theoriegericht’ moeten zijn, maar ook praktisch relevant (Keizer). Keizers *Design Science Research* (DSR) acht ik daartoe veelbelovend.

Opleiding

In relatie tot de studie theologie pleit ik in mijn boek voor de vorming van tijdelijke leer- en onderzoeksgemeenschappen, ook met ‘gewone gelovigen’. Barentsen, maar ook Keizer, geven van deze ‘democratisering van onderzoek’ een zeer inspirerende uitwerking. Studenten participeren en worden ingewijd in onderzoek, zodat ze in hun beroepspraktijk later ook op deze wijze onderzoek kunnen doen. Een wijs handelende theoloog, ook in kerk en instellingen, is een onderzoekende professional, die een participatieve onderzoeksbenadering, zoals bijvoorbeeld de DSR-benadering, kan toepassen bij een ‘probleemkluwen’ in geloofspraktijken. Zij kan een complex praktijkprobleem – samen met anderen die in de praktijk actief zijn – ontrafelen, onderzoeken en ... hierdoor op de beste passende manier oplossen. Daarbij is ook de *missio Dei* gebaat ...

TIP BIJ HET THEMA

OPEN ACCESS PUBLICATION

Henk de Roest, *Collaborative Practical Theology. Engaging Practitioners in Research on Christian Practices*, Theology in Practice 7, Leiden: Brill, 2019. Als e-book vrij te downloaden. <https://brill.com/view/title/56046>

Henk (prof.dr. H.P) de Roest is hoogleraar Praktische Theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit locatie Groningen.
E hpderoest@pthu.nl

Methodisch stappen zetten

Handelingen en praktijken vragen bij tijd en wijle om doordenking en methodische reflectie. Ook tijden van besmetting nodigen ons uit tot methodische bezinning. Waar sta ik? Waarheen ga ik? Waar is mijn blik op gericht?

Wie wandelt, brengt, stap voor stap, een besmette wereld tot stilstand.

Wie buiten loopt, kan gaandeweg meer loslaten.

Verwonderd raken.

Je observeert. Je kijkt. Je wordt kijken.

Je wordt je blik.

Je ondergaat het landschap en je gaat er in onder.

Corona doorbreekt onze lange lijnen en een dromerig ver weg.

Wie gewend is ver te kijken en vooruit te plannen, wordt wandelend bepaald bij wat dichtbij de voet ligt.

We kijken vaak te ver.

In Groningen druk ik mijn voet in de voetstappen van Marjoleine de Vos.

Een rondje vanuit Zeerijp, naar Eenum, en via Wirdum weer terug.

Methodisch stappen zetten ...

Wijds laagland.

Dichtbij opent zich.

Veraf wordt wazig.

Ik verzamelde (en deel de) beelden van dit stille troostende land.

In de woorden van Marjoleine de Vos: 'Ruimtevrees'

*'Achter weilanden wierden, daar weer achter
dijken, zee en Zweden. Waar zou je heen?
De blik verliest je met zichzelf in ruimte
waar aankomst ver en ver te zoeken is.
Niet voor de woerd die plotseling en onbedaarlijk
groen het zonlicht en je oog in zwemt.
Kijk bij je voet, maant hij, waar speenkruid
bloeit, de lucht gespiegeld blauw is in het diep.
Voel warmte op je neus, zie 't vroege blad
van vlier. Je keek te ver. Dat wat je zoekt is hier.'*

MARJOLEINE DE VOS, 'JE KEEK TE VER.
EEN WANDELING', SERIE TERLOOPS,
AMSTERDAM: VAN OORSCHOT, 2020

Hoogleraar Dian Marie Hosking:

‘Het is een soort stap-voor-stapmeditatie: je blijft oefenen’

Dian Marie Hosking is hoogleraar Relation Process aan Utrecht School of Governance en als *associate* verbonden aan Taos Institute. Ze heeft haar carrière gewijd aan ‘relationeel constructivisme’ en aanverwante methodologieën van onderzoek en transformatie. Samen met Sheila McNamee schreef ze *Research and Social Change: A Relational Constructionist Approach* (2012). Hierin overbruggen ze wetenschappelijke vormen van onderzoek en de dagelijkse activiteiten van beoefenaars. Ze introduceren onderzoek als een proces van relationele constructie en bieden hulpmiddelen aan beoefenaars die willen nadenken over hoe hun werk praktische effecten genereert.

U bent hoogleraar Relational Process. Waar houdt u zich binnen deze leerstoel mee bezig?

‘Deze titel heb ik bewust ontworpen om de manier van denken van mensen een halt toe te roepen. Ik had er ook voor kunnen kiezen om mee te gaan onder de noemer *Organizational Change*. Voor mij was er echter geen andere logische titel als ik keek naar mijn interesses, passies en wat ik doe. Dit kwam het meest in de buurt en ik hoopte dat het de nieuwsgierigheid van mensen aan zou wakkeren. Dus *Relational Process*.

In eerste instantie leidde de naam tot wat lachen onder mijn naaste collega’s. Daarnaast zorgde het er ook voor dat ze zich gingen afvragen wat het nou eigenlijk was. En dat was precies de bedoeling: mensen nieuwsgierig maken.

We spreken vaak over westers individualisme. Hierin nemen we vaak als gegeven het bestaan

van relatief afgebakende en stabiele individuen die gescheiden zijn van andere afgebakende stabiele individuen en van de wereld. We gaan hier dus uit van een niet-participerend of beschouwend buitenstaandersperspectief. Vandaaruit volgt onze interesse om te spreken over het karakter van de dingen waarvan we aannemen dat ze bestaan. We benoemen hoe die dingen interacteren met andere dingen in een soort van Newtoniaanse ruimte, maar wel stabiel blijven. Ze behouden hun ontologische status.

Hoewel soms gezegd wordt dat het slechts gaat om een minderheid, zie ik dat meer en meer mensen nieuwsgierig zijn naar een nieuw uitgangspunt, een nieuwe visie. Het zoeken naar dat nieuwe uitgangspunt heeft me naar het boeddhisme gevoerd. Boeddhisme helpt namelijk met het aanleveren van de benodigde methodologie om deze nieuwe visie vorm te geven. Het scheiden van *zelf* en *ander* gebeurt

op een manier die bekend voor ons is, de manier waarop we ons tot onszelf en anderen verhouden. Aangezien wij deze scheiding zelf creëren, is het ook mogelijk om vanuit andere verhoudingen te vertrekken. Dan moeten we wel een compleet nieuw begrip ontwikkelen van interactie, van ontologie – hoe ‘zijn’ tot stand komt –, van kennis en ook van macht. Vervolgens moeten we over deze concepten praten als ‘altijd in beweging zijnde.’

En welke vorm krijgt dit nieuwe uitgangspunt?

‘Sommige mensen spreken hier over *entanglement*, verstrengeling: we zijn niet van elkaar gescheiden, we zijn fundamenteel met elkaar verweven. De term interactie ondervangt dit gevoel niet volledig. Wanneer we onszelf zien als verweven met de hele wereld, de natuur, dieren, als we deelnemers zijn in plaats van toeschouwers, dan poneert dat ook vragen over hoe we onderzoek doen, hoe we leiderschap zien en hoe we te beantwoorden vragen organiseren.

Ik heb binnen mijn leerstoel geprobeerd mensen weg te krijgen bij de gedachte dat dingen onveranderlijk, statisch zijn, en in plaats daarvan uit te gaan van vooruitgang. Westerse filosofie doet dit over het algemeen niet. Om met Wittgenstein te spreken: we willen naar de gedachte van ‘*always already in relationship*.’

Heeft dit nieuwe uitgangspunt al vorm gekregen?

‘Dit zal altijd in zichzelf een proces zijn. Zoals binnen het boeddhisme geleerd wordt, is er geen begin en geen einde. Alles is altijd in beweging.

In de afgelopen veertig jaar is er veel vooruitgang geboekt. Ik ben begonnen als masterstudent binnen de psychologie met onderzoek naar leiderschap. Hier ondervond ik dat het dominante beeld van leiderschap verkeerd aanvoelde. Ik realiseerde me dat leiderschap impliceerde dat de leider losstond van – vaak – zijn volgers, de taak en de situatie. Leaders werden in een subject-objectrelatie gezien: van leiders werd verwacht dat ze kennis hadden over de ander en ze oefenden macht uit over de ander. Het heeft me een paar jaar gekost om woorden te vinden voor wat er dan precies verkeerd voelde.

Vanaf dat moment ben ik bezig geweest de gedachte uit te werken dat leiders niet losstaan van, maar *entangled* zijn met hun volgers. We hadden er toen niet eens taal voor, ik kon er eerst met niemand in het bijzonder over sparren. Daarom is het zo multidisciplinair geworden. In bijvoorbeeld de feministische kritiek vonden we uiteindelijk enkele handvatten hiertoe. Gaandeweg kon je binnen verschillende disciplines niches vinden waar mensen hun kritiek uitten. Zodoende werd mijn werk breder en breder.’

Is het gelukt om er vandaag de dag makkelijker over te praten?

‘Nu hebben we een taal die ons helpt nog altijd vragen te blijven stellen en mensen een modus van handelen over te brengen om voortdurend in relatie te blijven. Daarnaast kunnen we verkennen hoe we samen tot een ‘zachte’ *zelf-ander*-differentiatie kunnen komen in plaats van de ‘harde’ subject-objectrelatie. Het wordt niet meer vreemd gevonden. Recent gaf

ik nog masterclasses aan leidinggevendenden die zeer ontvankelijk, *open-minded* en enthousiast waren over deze nieuwe manier van kijken en de praktische implicaties ervan.

En dan zie je ook dat er zoiets als *collaborative practical theology* opkomt, dus er heerst een *Zeitgeist* die mogelijkheden waarmaakt. We gaan dus weg van een autoritaire manier van kennis verwerven.’

Wat zou de theologie moeten leren om dezelfde vooruitgang te boeken als de wetenschappen die u hierboven beschrijft?

‘Dat is een belangrijke vraag. Ik denk dat er de laatste jaren al een belangrijk leerproces heeft plaatsgevonden. Vanzelfsprekend is dat proces begonnen met deconstructie en kritiek. Pas daarna kun je je iets anders voorstellen, anders dan wat gevestigd is.

In het begin verviel ik te makkelijk in kritiek. Het heeft even geduurd voordat ik doorhad dat dat nou juist in de weg stond om in gesprek te komen met mensen die er een andere visie op nahouden. Zodoende werd ik dus meer kritisch op kritiek. Enkele jaren geleden vroegen ze me te schrijven voor een *journal* waarin ze kritische realisten uitnodigden tegen elkaar in te gaan. Ik heb toen gezegd dat ik niet geïnteresseerd ben in het uiten van kritiek, maar wel interesse heb voor het voeren van een gesprek dat uitgaat van nieuwsgierigheid en geïdentificeerde verschillen wil verkennen.

Dat zou ook voor de theologie het uitgangspunt moeten zijn: niet kritiek geven, maar vanuit nieuwsgierigheid in gesprek gaan. Het heeft te maken met volwassenheid. Wanneer je in staat bent je eigen visie met een zekere mate van

precisie te formuleren, dan geef je jezelf meer ruimte rond de visie van anderen. Dan word je niet in de ‘goed-fout’-kritiek gezogen.

Wat nog langer duurde, was te realiseren dat we in een *zowel-als*-universum leven: het is niet zo dat de een het goed heeft en de ander fout. Als we individualisme kunnen creëren, dan kunnen we ook connectie creëren, ervan uitgaande dat er al een fundamentele connectie aanwezig is en we deze enkel opnieuw moeten leren aanboren. Dit zegt dus niet dat individualisme fout is, maar het laat zien dat het niet de enige mogelijkheid is. Ruimte bieden voor meer mogelijkheden, voor meer visies, stelt je in staat in gesprek te gaan met anderen, zonder dat je aan iemands heilige hypothesen tornt. Wij hebben geleerd opener te zijn en vanuit een *zowel-als*-gedachte te kijken.

In het boeddhisme zie je ook dat de ultieme ruimte zowel verwijdering als verstrengeling accommodeert. Als je je op deze plek kunt bevinden, dan kun je ook niet-bedreigende gesprekken met anderen voeren en dus samenwerken.

Waar ik ook aan moet denken is dat er veel werk verzet is rond de collaboratieve dialogen in de context van conflictstudies en in de context van familietherapie en gerelateerde praktijken. Barack Obama heeft bijvoorbeeld mensen uit het ‘*public conversations project*’ in Boston uitgenodigd om op fronten waar gesprekken gestagneerd waren geraakt vooruit te helpen.’

Waar staan we dan vandaag de dag?

‘Vandaag de dag wordt er dus veel gedacht over hoe we gesprekken kunnen hebben waarin we goed luisteren naar onszelf als we praten, en

naar anderen als zij praten. En waarin we vanuit nieuwsgierigheid bewegen in plaats van proberen het eens of oneens met mensen te zijn.

De meeste mensen willen liever vroeger dan later iets afsluiten, zoals we nu ook met Covid zien. Wanneer is het voorbij? Waarom kun je ons niet vertellen wanneer de *lockdown* stopt? Mensen hebben een verlangen om zaken af te sluiten en onzekerheid uit de weg te gaan. Hierin hebben ze hulp nodig om te blijven bij wat ze doen, te blijven bij de onzekerheid, in plaats van ervan weg te bewegen.

Als we daadwerkelijk met elkaar verweven zijn, opdat zelf en ander samen bestaan, kun je gaan denken over hoe we een dans kunnen ontwikkelen waarin we ruimte geven voor fundamentele verschillen zonder elkaar direct naar de keel te vliegen. Ik denk dat we hierover al behoorlijk wat te weten zijn gekomen. Hierna is het enkel nog een kwestie van hoe sterk de wil van de mensen is om bij de methodologie te blijven en de dialoog de kans geven zich te ontwikkelen. Mensen kunnen dan altijd nog tegengestelde ideeën hebben, maar ze zijn vervolgens veel beter in staat om de mening van de ander te laten bestaan zonder deze te stereotyperen of aan te vallen. En dit is al een enorme stap.’

Is dat genoeg?

‘Wanneer mensen zich werkelijk toeleggen om op een bepaalde manier in relatie te blijven en in gesprek te blijven met de ander, ben je er al voor de helft. Hetzelfde zie je bij mensen die willen stoppen met roken: het belangrijkste is de gevoelsmatige stap zetten van willen stoppen. Dat is de moeilijkste stap.’⁶

Om te kijken hoe binnen bepaalde disciplines

vooruitgang geboekt kan worden, moet naar specifieke casussen gekeken worden. Hoe kunnen we in dit specifieke geval iets anders doen? Wat zouden we hier kunnen doen om een patroon te doorbreken? Dat zou ervoor kunnen zorgen dat je mensen samen krijgt en daadwerkelijk naar elkaar laat luisteren.’

Toch lijkt het soms alsof we een stap vooruitzetten en twee stappen terug.

‘De complexiteit van de wereld is van dien aard dat we op de deuren moeten slaan van de mensen die denken de waarheid in pacht te hebben. Als we zo doorgaan, draaien we onszelf de nek om en ook die van de wereld.

Dat is helaas een standaard dynamiek. Sinds de tijd van Plato hebben we in het Westen dezelfde vanzelfsprekendheden nagestreefd. Zo hebben we de wereld en de maatschappijen die we vandaag de dag kennen gemaakt. Het is bijna ketterij om te praten over zo’n fundamenteel andere visie over wat het is om mens te zijn en de relatie die je van daaruit aangaat met de wereld.

Als eerste moeten ze je de ruimte geven om dit totaal andere uitgangspunt te begrijpen. Ten tweede is het onwaarschijnlijk dat ze een andere visie de ruimte geven, omdat ze altijd hun waarheid op de jouwe zullen storten. Dus ze luisteren niet naar je. Het is een soort stap-voor-stapmeditatie: je blijft oefenen, maar je bereikt nooit werkelijk het einde.’

Tom (T.A.H.M.) Lormans MA is historicus en geestelijk verzorger. Hij is als promovendus werkzaam bij het Expertisecentrum Palliatieve Zorg Utrecht.
E tom_lormans@hotmail.com

